

**ĠAYETÜ'L-MÜNTEHĀ Fİ-TEDBİRİ'L-MERZĀ,
SES VE ŞEKİL BİLGİSİ, İMLĀ ÖZELLİKLERİ VE SÖZ VARLIĒI***

*Talat DİNAR***

*Ceyhun Vedat UYGUR****

ÖZET

Klâsik Osmanlı Türkçesi dönemi, Türkiye Türkçesinin temelini teşkil eden dönemlerden biridir. Yaklaşık dört yüz yıllık bir zaman dilimini içine alan bu dönemin Türkçe için çok da parlak geçtiği söylenemez. Türkçenin, Arapça ve Farsçanın gölgesinde kaldığı bu dönemde edebî ve ilmî eserler vermeye devam etmiştir. Ancak Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki kadar saf bir Türkçe kullanılmamıştır.

Klâsik Osmanlı Türkçesi döneminde sanat yapma kaygısı, manzum metinlerin yanı sıra mensur metinlerde de görülmeye başlar. Bu kaygı neticesinde secilerin ağırlıkta olduğu süslü bir nesir dili ortaya çıkar. Ancak bütün mensur metinlerin süslü nesir dili ile oluşturulduğu da söylenemez. Özellikle dinî, ahlakî ve menkıbevi tarzdaki öğretici metinler ve sağlık, tarım gibi günlük yaşamda kullanılabilecek faydalı bilgiler daha sade bir dille insanlara aktarılmaya çalışılır. Sanat kaygısı taşımayan bu metinler gerçek anlamda o dönemin dilini ve söz varlığını yansıtan değerli hazinelerdir. Biz de bu makalede Klâsik Osmanlı Türkçesi dönemine ait bu değerli hazinelerden birini ses ve şekil bilgisi, imla özellikleri ve söz varlığı bakımından tanıtmaya çalışacağız. Müderris Hasan Efendi tarafından Arapçadan Türkçeye tercüme edilen tıbbî içerikli bir eser olan Ġayetü'l-Müntehā Fî-Tedbiri'l-Merzā'nın bölümleri, yazılış amacı kütüphanelerdeki nüshaları gibi bilgilerin de yer alacağı bu makale ile eserin yazıldığı dönemin dil özelliklerinin tespit edilmesine -eserin verdiği malzeme nispetinde- az da olsa katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müderris Hasan Efendi, Ġayetü'l-Müntehā Fî-Tedbiri'l-Merzā, Dil İncelemesi.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Dr. El-mek: talatdinar@mynet.com

*** Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: vuygur@pau.edu.tr

PHONETIC AND MORPHOLOGY, SPELLING AND VOCABULARY OF ĞĀYETÜ'L-MÜNTEHĀ Fİ-TEDBİRİ'L-MERZĀ

ABSTARCT

Period of Classical Ottoman Turkish is one of the duration which constitute basic of Turkey Turkish. It is hard to say this four hundred years longed period is great for Turkish. In this period, Turkish was very influenced from Arabish and Persian, literal and scientific texts were given but there was no pure Turkish just like Ancient Anatolian Turkish period.

In the period of Classical Ottoman Turkish, artistic concern was seen not only in poetical but also prose texts. In the result of this concern there were a new language in prose which was full of "seci". But it isn't true to say that all of prose texts produced in this artistic language. Especially didactic texts like religious, ethic and legendary texts and useful information about health, agriculture texts were explained unsophisticated way. This texts which weren't artistic usage, are great treasures for seeing this time's language and vocabulary. In this article we will try to introduce one of this treasure which belongs to time of Classical Ottoman Turkish in phonetic, morphologic, spelling and vocabulary aspects. This article will give information about chapters, aim of written text, patterns in libraries of Ğāyetü'l-Müntehā Fî-Tedbîrî'l-Merzā have a medical content which were translated into Turkish from Arabic by Müderris Hasan Efendi. This article's aim is a contribution of determinating language speciality of the text's time with the proportion of the work features.

Key Words: Müderris Hasan Efendi, Ğāyetü'l-Müntehā Fî-Tedbîrî'l-Merzā, Language Study.

1. GİRİŞ

Klâsik Osmanlı Türkçesi terimi, Türkçenin gelişiminde yaklaşık 400 yıllık bir zaman dilimi için kullanılır. Osmanlı Türkçesinin dönemlere ayrılmasında ve bu dönemlerin kapsadığı zaman dilimlerinde araştırmacılar tarafından zaman zaman farklı yaklaşımlar¹ sergilense de temel olarak XVI. yüzyıl ve XX. yüzyıl arası Klâsik Osmanlı Türkçesi içerisinde değerlendirilir.

¹ Faruk Kadri Timurtaş; Osmanlı Türkçesini iki döneme ayırır: a) Klâsik Osmanlı Türkçesi XVI. – XIX. yüzyıllar. b) Yeni Osmanlı Türkçesi XIX. – XX. yüzyıllar. bk. Faruk Kadri Timurtaş, **Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl**, İstanbul 1994, s. VIII.; Muharrem Ergin, Osmanlı Türkçesini üç döneme ayırır : 15. asrın sonu ile 16. asrın büyük bir kısmını içine alan birinci dönem Arapça ve Farsça unsurların Türkçeyi istilâ ettiği dönemdir. İkinci dönem 16. asrın sonundan ile 19. asrın ortalarına kadar süren devredir. Bu dönemde Türkçe; Arapça ve Farsça unsurların içinde görünmez hâle gelmiştir. Üçüncü devre 19. asrın ortalarından 20. asrın başlarına kadar olan dönemdir. bk. Muharrem Ergin, **Türk Dilbilgisi**, İstanbul 2000, s. 19-20.; Mustafa Özkan da XV. – XX. yüzyıllar arası için Osmanlı Türkçesi terimini kullanır ve kendi içerisinde üç döneme ayırır: a) Başlangıç Devri Osmanlı Türkçesi : XV. yüzyılın ikinci yarısından XVI. yüzyıla kadar devam eden devre. b) Klâsik Devir Osmanlı Türkçesi : XVI. yüzyıldan başlayıp XIX. yüzyılın ortalarına kadar devam eden devre. c) Yenileşme Devri Osmanlı Türkçesi : XIX. yüzyılın ortalarından XX. yüzyılın başlarına kadar devam eden devre. bk. Mustafa Özkan, **Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi**, İstanbul 2009, s. 43-45.; Zeynep Korkmaz: XVI. yüzyıldan XX. yüzyıl başına Milli Edebiyat dönemine kadar uzanan devre olarak sınırlandırdığı zaman diliminin XVI. ve XIX. yüzyıllar arasındaki dönemi, niteliği bakımından klâsik Osmanlıca özellikleri gösterdiği için, bu dönem “klâsik devir” diye adlandırılır bilgisini verir. bk. Zeynep Korkmaz, “Türkiye Türkçesi”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, C. I, Ankara 2005, s. 561.; Tahsin Banguoğlu, Anadolu sahasındaki yazı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

“XVI. – XIX. yüzyıllar arası, edebî dilde yeni bir aşama ve Eski Anadolu Türkçesinden kesin sınırlar ile ayrılma dönemidir. XV. yüzyılın ikinci yarısında bir geçiş dönemi özelliği gösteren ve Türkçenin aleyhine doğru yol almaya başlayan yazı dili, saray ve aydınlar topluluğunda koyu bir Osmanlı İslâm sisteminin yer alması, Arap, Fars dillerinin Türk diline işlenmesi, Türkçenin yetersiz sayılarak hor görülmeğe başlaması gibi nedenlerle, 50 yıl içinde bu geçiş döneminin ortaya koyduğu ikili özelliklerden sıyrılarak ve yeni edebî gelişmelere koşut olarak bütünüyle klâsik bir yazı diline bürünmüştür.”² Yazı dilinin geçirdiği bu değişim bütün alanlarda aynı hızda gerçekleşmemiştir. Nazım dili ve nesir dilinin değişimi yüzyıllara göre birbirlerinden farklılık gösterecektir.

“XVI. – XIX. yüzyıllar arasındaki nazım dili Osmanlıcanın bütün özelliklerini taşımakla birlikte, üslûp bakımından secili nesir derecesinde bir ağırlık ve karışıklık göstermez.”³ Nesir dili ise birkaç yönden değerlendirilmelidir. “XV. yüzyılın ikinci yarısında Sinan Paşa ile edebî bir kılığa girmiş olan nesir dili, XVI. yüzyılda daha süslü, daha sanatlı ve daha ağır bir şekil almıştır.”⁴ Asıl itibarıyla bu süslü nesir geleneği sonraki yüzyıllarda da devam edecektir. Ancak baştan sona süslü nesir ile yazılmış eserlerin yanı sıra özellikle eserlerin mukaddimelerinde de süslü nesir örneklerini görmek mümkün olacaktır. “Sanatkârlar ustalık göstermek istedikleri zaman bu yapma dile, öğretmek ve yararlı olmak istedikleri zaman da açık dile başvurmuşlardır. Tarihî, dinî, ahlakî nitelikteki pek çok eser de sanatsız, secisiz, açık bir dille kaleme alınmıştır.”⁵

Klâsik Osmanlı Türkçesi dönemi içerisinde, Gāyetü'l-Müntehā Fî-Tedbîri'l-Merzâ adlı eserin de yazıldığı tarih olan 18. yüzyıl ayrı bir öneme sahiptir. “18. yüzyıl ‘Yeni Türkçenin’ gelişimini büyük ölçüde tamamladığı bir devre olarak karşımıza çıkar. Eski Anadolu Türkçesi’ne hâkim olan labiyal uyumsuzluktan sonra günümüzdeki telaffuz şekillerinin çoğu 18. yüzyılda artık oluşmuş durumdadır. Bu iki devre arasında ise 17. yüzyıl bir geçiş devresi özelliği taşır. Ancak bu söylediğimiz, doğal Türkçe, bilhassa konuşma dilini ilgilendirmektedir. Bunun yanında ‘standart’ diyebileceğimiz bir yazı dili ve bunun yerleşik imlâ kaideleri de oluşmuştur. Neticede üç ayrı dil grubu ile karşılaşırız: a. Konuşma dili b. Yazı dili c. Okuma dili”⁶ Bu üç ayrı dilden özellikle konuşma dili⁷ ve yazı dili, eserlerin müellifleri / müstensihleri, yazıldığı çevre ve hitap ettiği toplulukla doğrudan alakalıdır. Okuma dili ise eserin müellifinden/ müstensihinden ziyade eserin okuyucusunun zevk ve algısından ortaya çıkan bir kavramdır. “Elbette bu, metnin özel bir bilgi ve zevk derecesine göre okunmasıdır. Yoksa aynı metin zamandaş dilin ses düzenine bağlı olarak da okunabilir.”⁸

Klâsik Osmanlı Türkçesi dönemine ait sade nesir örneği olarak sayılan tarihî, dinî, ahlakî nitelikteki eserlere bir başka türü daha ilave etmek gerekir. İnsanlara faydalı olma amacıyla kaleme alınan tıbbî eserler de sade nesir örneği sayılabilecek türdendir. Tıbbî eserler de toplumdaki gelişmeler ve değişimlere bağlı olarak zaman içerisinde farklılaşmıştır. Tercüme ve telif eserlerin verildiği Eski Anadolu döneminden Klâsik Osmanlı Türkçesi dönemine geçişte başlangıçta tıbbî

dilini üç dönemde inceler: a) Eski Osmanlıca (1250-1450) b) Orta Osmanlıca (1450-1840) c) Yeni Osmanlıca (1840-1910). bk. Tahsin Banguoğlu, **Türkçenin Grameri**, Ankara 1995, s. 17.

² Zeynep Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, Ankara 2003, s. C.

³ Zeynep Korkmaz, **agm.**, s. 563.

⁴ **Agm.**, s. 563.

⁵ **Agm.**, s. 564.

⁶ Hayati Develi, **XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe**, İstanbul 2001, s. 50.

⁷ Konuşma dili ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Musa Duman, “Klasik Osmanlı Türkçesinde Konuşma Dili”, **Makaleler**, İstanbul 2008, s. 189-212.

⁸ Hayati Develi, **age.**, s. 51.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

anlamda çok büyük değişiklikler olmazken, Lâle Devri'nden önce Batı tıbbı ile temas başlayacak⁹ ve dolayısıyla Osmanlı tıbbında da Batı etkileri görülmeye başlayacaktır. “Osmanlı tıbbında, Batı ile temas konusunda ilk zikredilmesi gereken isimlerden birisi hiç şüphesiz Salih bin Nasrullah'tır. Latince de bildiği kaynaklarda kayıtlı olan Salih bin Nasrullah'ın Batılı hekimlerin eserlerini Arapçaya tercüme etmesi ve Batılı hekimlerden faydalanarak yazdığı eserleri Osmanlı tıbbında yeniliğin başlangıcı yolunda ilk adımlar olacaktır. Salih bin Nasrullah'ın *Gâyetü'l-Beyân fî Tedbîr-i Bedenü'l-İnsan*, *Gâyetü'l-İtkân fî Tedbîr-i Bedenü'l-İnsan*, *Gâye fî't-Tıbb* ve *Tıbb-ı Cedîdü'l-Kimya* adlı eserleri kendinden sonra gelen Osmanlı hekimlerine yol gösterici olacaktır. Özellikle onun *Tıbb-ı Cedîdü'l-Kimya* adlı eseri Osmanlı tıbbında yeni bir çığır açacaktır. Daha sonraları 'Tıbb-ı Cedîd' olarak anılacak olan bu eser aynı adla bir akımı doğuracak ve Tıbb-ı Cedid anlayışı Osmanlı hekimleri arasında yaygınlaştıracaktır.”¹⁰ Tıbb-ı Cedîdü'l-Kimya adlı eser pek çok yazar tarafından¹¹ Türkçeye tercüme edilecektir. Bu yazarlardan biri de Tıbb-ı Cedîdü'l-Kimya adlı eseri *Gâyetü'l-Müntehâ Fî-Tedbîri'l-Merzâ* adıyla tercüme eden Müderris Hasan Efendi'dir.

2. Müderris Hasan Efendi'nin Hayatı ve Eseri: (? - ?)

Kaynaklarda hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Hasan Efendi ile ilgili “Vezir İbrahim Paşa zamanında (Tabîb-i Hassa Medresesinde müntehî müderris idi) (Parakilüs-i Cermâni)nin tıbb-ı cedid-i kimyâ'isini (Gâyetü'l-Münâ Fî-Tedbîri'l-Merzâ) ismiyle tevsî'an terceme eyledi.”¹² bilgisinin yanı sıra, İbrahim Paşa zamanında Saray hekimi olduğu bilgisi de mevcuttur.¹³ Ayrıca Hasan Efendi'nin Sadrazam İbrahim Paşa'nın hususi hekimi olabileceği de ifade edilir.¹⁴

Hasan Efendi, eserinde kendisini şöyle tanıtır:

“bu fakîr-i pür-takşîr Tabîb-i Haşşa Dâhil Medresesine müntehî-i müderris Hasan du'âcıları ol lisân-ı 'Arabiyyeye terceme olunan tıbb-ı cedîdi lisân-ı 'Arabiyyeden minvâl-i mezkûr üzre lisân-ı Türkîye terceme itmege ve halle muhtâc olan mahalleri daği hâll olub ve şerhe muhtâc olan mahalleri şerh ve 'ayânen beyân olunmağ la ümîddir ki tab'-ı 'âlîlerine münâsib niçe edviyye-i laţîfeniñ ednâ iltifâtları ile vaqt-i hâcetde isti'mâle lâyıq ola ve daği kâffe-i nâssa nef'-i 'âm ola”¹⁵

Eserini takdim ettiği kişiyi ise şöyle tanıtır:

“hâmî-i bilâdü'l-islâm bi-'inâyeti'llâhî'l-meliki'l-'allâm şâhib-i devlet ve haşmet düstür-i mu'azzam şadr-ı e'âlî vezîr-i a'zam İbrâhim paşa edâm-Allâhü te'âlâ ve devletühü ilâ-yevmi'l-kıyâm ve eţâle 'ömrühü ve şîhhatühü”¹⁶

Hasan Efendi kendisini baş müderris sıfatıyla tanıtır. Müderrislik görevini icrâ ettiği Tabîb-i Haşşa Dâhil Medresesi ile ilgili bilgiler ise yine Hasan Efendinin eserine dayanılarak verilir. Cevat İzgi medrese ile ilgili şu bilgileri verir: “Nevşehirli Dâmâd İbrâhim Paşa (ö. 1143 / 1730) zamanında Hasan Efendi adında bir saray tabibi Paracelsus'tan genişleterek çevirdiği yeni kimya

⁹ Lâle Devri öncesi dememizin sebebi Katolik dönmesi olan Salih b. Nasrullah'ın (?- 1669) Batılı hekimlerden faydalanarak eserler meydana getirmesininin Lâle Devrinden önceye rastlamasıdır. Çeviri faaliyetleri Lâle Devrinde de devam edecek ve sonrasında daha da artacaktır.

¹⁰ Talat Dinar, “Tıbb-ı Cedîd Yazmaları Üzerine Bazı Tespitler”, *Turkish Studies -Volume 7/4, Fall 2012*, Ankara 2012, s. 1542.

¹¹ Tıbb-ı Cedîd tercümeleri ve yazarları hakkında geniş bilgi için bk. Talat Dinar, *agm.*, s. 1541-1546.

¹² Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1342, C. 3, s. 213.

¹³ Ahmet Ağırakça, “Osmanlı Tıbbının Kaynakları”, *Osmanlılarda Sağlık*, İstanbul 2006, C. I, s. 158-159.; Salim Aydın, “Bilimsel Faaliyetler Açısından Lâle Devri”, *İstanbul Armağanı 4 (Lâle Devri)*, İstanbul 2000, s. 185.

¹⁴ Ekmeleddin İhsanoğlu vd., *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*, C. I, İstanbul 2008, s. 433.

¹⁵ Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, No. 3588, 3a/17- 3b/8.

¹⁶ Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, No. 3588, 3a/9-12.

tıbbî ile ilgili Gāyetü'l-Münā fî Tedbîri'l-Merzâ adlı eserin önsözünde Tabîb-i Hâşşa Dâhil Medresesi'nde Münhâşır Müderris olduğunu söylemektedir. Bu bilgiden sarayda bir hâşşa tabibliği medresesi olduğu anlaşılmaktadır. Münhâşır Müderris de özel müderris anlamındadır. Bursalı Tâhir Bey, bunu müntehî müderris anlamında almıştır. Nevşehirli Dâmâd İbrâhim Paşa'nın vezirlik yılları, Lâle devri diye anılan 1130-1143'tedir. Buna göre Hasan Efendi'nin adı geçen eserini telif ettiği târih de bu yıllar arasında kalmaktadır.”¹⁷

Müderris Hasan Efendi'nin bilinen tek eseri Gāyetü'l-Müntehā Fî-Tedbîri'l-Merzâ'dır. İsmi, 'Hastalıkların Tedavisinde En Son Nokta' olarak Türkçeye aktarılabilir olan eser, Osmanlı tıbbında yeniliğin başlangıcı konusunda öncü eserlerden biridir. Asıl itibarıyla Salih b. Nasrullah'ın "Paracelsus'un ve diğer Avrupalı hekimlerin görüşlerinden yararlanarak ve buna kendi bilgi ve tecrübelerini de ekleyerek yazdığı"¹⁸ Tıbb-ı Cedîdü'l-Kimya adlı Arapça eserinin Türkçeye tercümesidir. 18. yüzyılın başlarında kaleme alınan eser zaman içerisinde çok sevilmiş, pek çok nüshası oluşturulmuş ve bu nüshalarda eserin ismi de farklılaşmıştır. Gāyetü'l-Münā fî- Tedbîri'l-Merzâ¹⁹ veya Gāyetü'l-Müterakki fî-Tedbîr-i Küllü'l-Merzâ²⁰ ismi de eserin farklı nüshalarında yer almaktadır.

Müderris Hasan Efendinin verdiği bilgilere göre eserin planlaması şu şekildedir : "bu kitâbda bir muḳaddime ve birkaç maḳâle vardır muḳaddime kimyânın ta'rifî beyânındadır ve kimyâya ḥâcet nedendir ve kimyâdan ḡ araz nedir anı beyân ider."²¹ Eser kendi içerisinde bölümlere ayrılmakla birlikte temelde iki ana bölümden oluşur. Yazar bunu "ma' lûm ola kim yukarıdan berü zıkr idüb daḡı ihtiyâr idüb naḳl iyledigimiz ḡekim Senarḡusuñ tıbb pendin(den)dir ki te'rif itdügidir ve daḡı ḡekim Vafriḡusuñ Aḡrabâdinidir ammâ ḡekim Ḳorolyus şan'at-ı tıbb-ı kimyâvîde bir muḡtaşar ve müfid kitâb te'rif itdi zamâne meliki için ve ol kitâb iki muḳaddimeye müştamil biz daḡı Laḡinden 'Arabîye naḳl murâd itdik nef'-i 'âmm olsun için ve biz daḡı yine 'Arabîden Türkiye naḳl murâd itdik nef'-i 'âmm olsun için Ḳorolyus ol muḡtaşara Kimyâ-i Pasiliḡa diyü ad virmiş ya'ni melike mensûb kimyâ dimekdir"²² şeklinde ifade eder.

Eserin içeriği incelendiğinde kimyasal terkiplerin hazırlanması için gerekli malzemeler ve aşamaların ayrıntılı bir şekilde anlatılması dikkat çeker. Çünkü yazar eserinin İbrahim Paşa'ya ve bütün insanlara faydalı olmasını istemektedir ve bunu sık sık tekrar eder.

"edviyye-i laḡifenin ednâ iltifâtları ile vaḡt-i ḡâcetde isti'mâle lâyiḡ ola ve daḡı kâffe-i nâssa nef'-i 'âmm ola"²³

"biz daḡı Laḡinden 'Arabîye naḳl murâd itdik nef'-i 'âmm olsun için"²⁴

Eserin tespit edebildiğimiz nüshaları şunlardır;

1. Süleymaniye Kütüphanesi (Fatih) nüshası, no: 3588: 95 varaktan oluşur ve her varakta ortalama 19 satır bulunur. Harekesiz, Nesih hatla yazılmış, Hicri 1111 Ramazanında tamamlanmıştır. Bu nüshada eserin ismi Gāyetü'l-Müntehā Fî-Tedbîri'l-Merzâ olarak geçer.

¹⁷ Cevat İzgi, Osmanlı Medreselerinde İlim, İstanbul 1997, C. II. s. 30.

¹⁸ Adnan Adıvar, **Osmanlı Türklerinde İlim**, İstanbul 1991, s. 132.

¹⁹ Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, No: 2915/1, 3b/4-5.

²⁰ İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Nadir Eserler Bölümü, TY. 7135, 2b/8-9.

²¹ Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, No. 3588, 4a/2-3.

²² Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, No. 3588, 48b/18-49a/7.

²³ Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, No. 3588, 3b/8.

²⁴ Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, No. 3588, 49a/6.

2. Süleymaniye Kütüphanesi (Tahir Ağa) nüshası no: 395: 83 varaktan oluşur ve her varakta ortalama 19 satır bulunur. Harekesiz, Nesih hatla yazılmış, Hicri 1153 tarihinde tamamlanmıştır. Bu nüshada eserin ismi Ğāyetü'l-Münā Fī-Tedbīri'l-Merzā olarak geçer.

3. Süleymaniye Kütüphanesi (Hacı Mahmud Efendi) nüshası no: 6225: 35 varaktan oluşur ve her varakta ortalama 30 satır bulunur. Harekesiz, Nesih hatla yazılmış, Hicri 1298 tarihinde tamamlanmıştır. Bu nüshada eserin ismi Ğāyetü'l-Münā Fī-Tedbīri'l-Merzā olarak geçer.

4. Süleymaniye Kütüphanesi (Serez) nüshası no: 2751: 95 varaktan oluşur ve her varakta ortalama 19 satır bulunur. Harekesiz, Nesih hatla yazılmış, Hicri 1195 tarihinde tamamlanmıştır. Bu nüshada eserin ismi Ğāyetü'l-Müteraqqī Tedbīri'l-Merzā olarak geçer.

5. Süleymaniye Kütüphanesi (Serez) nüshası no : 2752: 129 varaktan oluşur ve her varakta ortalama 17 satır bulunur. Harekesiz, Nesih hatla yazılmıştır. Eserde tarih yoktur. Bu nüshada eserin ismi Ğāyetü'l-Müntehā Fī- Tedbīri'l-Merzā olarak geçer.

6. Süleymaniye Kütüphanesi (Yazma Bağışlar) nüshası, no : 4960: 126 varaktan oluşur ve her varakta ortalama 15 satır bulunur. Harekesiz, Nesih hatla yazılmış, Hicri 1150 tarihinde tamamlanmıştır. Bu nüshada eserin ismi Ğāyetü'l-Münā Fī-Tedbīri'l-Merzā olarak geçer. Nüshanın bazı varakları eksiktir.

7. Ankara Milli Kütüphane nüshası no: 8522/2: 83 varaktan oluşur ve her varakta ortalama 23 satır bulunur. Harekesiz, Nestalik hatla yazılmıştır. Tarih bilgisi yoktur. Bu nüshada eserin ismi Ğāyetü'l-Müntehā Fī-Tedbīri'l-Merzā olarak geçer.

8. Ankara Milli Kütüphane nüshası no : 112: 74 varaktan oluşur ve her varakta ortalama 19 satır bulunur. Harekesiz, Talik kırması bir hatta sahiptir. Tarih bilgisi yoktur. Bu nüshada eserin Ğāyetü'l-Münā Fī-Tedbir-i Merzā olarak geçer.

9. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi nüshası no : 2915/1: 93 varaktan oluşur ve her varakta ortalama 19 satır bulunur. Harekesiz, Nesih kırması bir hatla yazılmış, Hicri 1152 tarihinde tamamlanmıştır. Bu nüshada eserin ismi Ğāyetü'l-Münā Fī-Tedbīri'l-Merzā olarak geçer.

10. Manisa İl Halk Kütüphanesi nüshası no: 5337 : 106 varaktan oluşur ve her varakta ortalama 21 satır bulunur. Harekesiz, Talik hatla yazılmış, tarih bilgisi bulunmayan bir nüshadır. Bu nüshada eserin ismi Ğāyetü'l-Münā Fī-Tedbīri'l-Merzā olarak geçer.

11. British Library Nüshası no : Or. 5815: 75 varaktan oluşur ve her varakta ortalama 25 satır bulunur. Harekesiz, Talik hatla yazılmış, Hicri 1139 tarihinde tamamlanmıştır. Bu nüshada eserin ismi Ğāyetü'l-Müntehā Fī-Tedbīri'l-Merzā olarak geçer.

12. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi nüshası no : BY00008174/1: 34 varaktan oluşur ve her varakta ortalama 35 satır bulunur. Harekesiz, Nesih hatla yazılmış, Hicri 1215 tarihinde tamamlanmıştır. Bu nüshada eserin ismi Ğāyetü'l-Müntehā Fī-Tedbīri'l-Merzā olarak geçer.

13. İstanbul Üni., Nadir Eserler Bölümü, no : TY. 7135: 16 varaktan oluşur ve her varakta ortalama 21 satır bulunur. Harekesiz, Talik kırması bir hatla yazılmış, Hicri 1160 tarihinde tamamlanmıştır. Bu nüshada eserin ismi Ğāyetü'l-Müteraqqī Fī-Tedbir-i Küllü'l-Merzā olarak geçer. Bazı varakları eksiktir.

Kaynaklarda “Gayet al Menna min Tedbir al-Maraz ismiyle Yugoslavya’da Saray-Bosna Hygienski Institut Kitaplığında 50/5 r. t. 31 numarada kayıtlı”²⁵ bir nüsha bilgisi daha vardır.

²⁵ Bedi. N. Şehsuvaroğlu, Eczacılık Tarihi Dersleri, İstanbul 1970, s. 298.

Ancak bütün çabalarımıza rağmen bu nüshayı görme imkanımız olmamıştır. Bir başka kaynak eserde²⁶ Çapa Tıp Fakültesi kütüphanesinde eserin bir nüshanın olduğu bilgisi mevcuttur. Ancak bu nüshayı da Çapa Tıp Fakültesi Kütüphanesi Tıp Tarihi yazma eserlerinin bulunduğu bölümün tadilatı olması sebebiyle göremedik.

Biz, çalışmamızda Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih 3588, numaralı nüshayı esas aldık. Nüshanın kesin olmamakla birlikte müellif nüshası olması ihtimali, ferağ kaydının bulunması, nüshanın reddadiyelerinin tam olması, dil özellikleri gibi hususlar bu nüshayı seçmemizde belirleyici etkenler oldu. 95 varaktan oluşan bu nüshanın incelenmesi sonucu elde edilen veriler şu şekilde sıralanabilir;

a. Ses ve Şekil Bilgisi Özellikleri

1. Gāyetü'l-Müntehā Fî-Tedbîri'l-Merzâ'da Türkçe kelimelerde, kalınlık-incelik uyumu kelime köklerinde sağlamdır.

Türkçe kelimelere getirilen ekler genellikle uyuma bağlı olarak kullanılmıştır. Az da olsa uyuma aykırı olarak kullanılan ekler şunlardır;

-mek isim-fîl eki : bulunmek بولنمك 08b/12.

+lük isimden isim yapma eki : құrulüğe قرولكه 70b/03.

2. Yabancı kökenli sözcüklere getirilen ekler de genellikle uyuma tâbidir. Ancak az da olsa bazı kelimelere gelen eklerde uyumsuzluk görülmektedir.

ğ idâlendirmege غدالندرمكه 15a/11.

mizâclendikden مزاجلندكند 10a/07.

3. Türkçe kelimelerde, kelime köklerinde düzlük-yuvarlaklık uyumu tam değildir.

ET'de de uyumsuzluk sergileyen bazı kelimeler Gāyetü'l-Müntehā Fî-Tedbîri'l-Merzâ'da da uyumsuz olarak tespit edilmiştir.

Kelime tabanlarında düzlük-yuvarlaklık uyumu bulunmayan örneklerden bazıları şunlardır;

altun التون 07b/15, demür دمور 27a/18, kemügi كموكي 74b/17.

Bazı kelimelerin ise hem uyumlu hem uyumsuz ikili kullanımları mevcuttur.

semiz سمز 23b/07, semüz سموز 22a/04.

şaruya صارويه 67b/08, şarı صارى 20b/17.

4. Düzlük-yuvarlaklık uyumu, eklerde iki farklı durum arz eder. Bazı ekler kalıplaşmış imla geleneği neticesi daima düz ünlü ile yazılarak, bazı ekler ise daima yuvarlak ünlü ile yazılarak uyumsuzluk sergilemiştir. Bunların yanında düz ve yuvarlak ünlülü ikili kullanımı olan ekler de mevcuttur.²⁷ (Bu bölümde Gāyetü'l-Müntehā Fî-Tedbîri'l-Merzâ'da imlası net olarak ortaya konulmuş ekler hakkında görüş bildirilmiştir. Herhangi bir ünlü veya hareke ile gösterilmeyen sesler dolayısıyla bazı ekler bu bölümde değerlendirmeye alınmamıştır.)

²⁶ Ekmeleddin İhsanoğlu vd, *age.*, C. 1, s. 434.

²⁷ Klasik Osmanlı Türkçesinde eklerin durumu için bk. Yavuz Kartallıoğlu, *Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. Yüzyıllar)*, Ankara 2011.

Daima düz ünlülü kullanılan ekler;

+cI isimden isim yapma eki:

қыуымcı قیومجی 60a/15.

-dI görülen geçmiş zaman teklik / çokluk 3. şahıs eki : buldı بولدی 81a/07, ört-diler اورتدیلر 07b/19.

+(y)I / +’I belirtme hali eki:

altun+ı التونی 11a/08, cümle+’i جملهء 59b/03.

-(y)IcI fiilden isim yapma eki :

oñuldııcı اوڭولدیجی 66b/02.

Daima yuvarlak ünlülü kullanılan ekler;

-sUn 3. şahıs emir eki : di-sünler دیسونلر 13b/08.

-Ub zarf-fiil eki : bindirüb بندیروب 12b/09.

Hem düz ünlülü hem de yuvarlak ünlülü tespit edilen ekler ise şunlardır;

+lıq, +lik / +luq, +lük isimden isim yapma eki:

çoqluğ 1 چوقلوغی 14a/04, eyüligi ایولیگی 53a/16,

yigitligi 70b/07, şusızlıq 46a/03.

+IU /+II isimden isim yapma eki:

köklü 50b/04, kuvvetlü 51b/11,

qoquulu 41b/10

-dUr / -dIr fiilden fiil yapma eki:

itdüreler 62a/01, itdirirsın 52b/08

-duq, -dük /- duq, -dik sıfat-fiil eki:

ol-duğ 07b/01, çıq-dığ 31a/07,

ol-dığ 01b/06.

-sIn teklik 2. şahıs eki:

qo-rsın 26b/11, qo-rsun 29b/19.

+ sI, +I / +U teklik üçüncü şahıs iyelik eki: Ğāyetü’l-Müntehā Fī-Tedbiri’l-Merzā’da bu eki iki farklı açıdan incelemek doğru olacaktır.

a) Ekin üzerine herhangi bir çekim eki gelmeden ekin kelimenin son eki olarak kullanıldığı örnekler : Bu örneklerde ek daima +I / +sI (سی - ی) olarak yazılmıştır. Bu da yuvarlak ünlülü tabanlar üzerinde bir uyumsuzluk meydana getirmektedir.

qoqu+sı قوقوسی 20a/05, qavun+ı قاونوی 72b/11

b) Ekin üzerine herhangi bir çekim ekinin geldiği örnekler: Teklik üçüncü şahıs iyelik eki üzerine herhangi bir çekim eki geldiği zaman ekin durumu ile ilgili bir yargı bildirmek güçtür.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Metnin harekesiz olması ayrıca bu tarz örneklerde ünlüyü göstermek için herhangi bir harf kullanılmamış olması bunda başlıca etkindir. Ancak metinde üzerine belirtme hali eki gelmiş iyelik ekinin harfle gösterildiği dört örnek mevcuttur. Bu dört örnekte de yuvarlak ünlülü tabanlar üzerine düz ünlü gelerek uyumsuzluk sergilenmiştir.

ıuz+ını طوزینی 36b/05.

-uğ /-ük; -ığ /-ik fiilden isim yapma eki:

öksürige اوکسوریکه 45a/12, öksürüğe اوکسوروکه 77b/01,

bölük بلوک 67a/10.

-Ul / -Il fiilden fiil yapma eki:

dögülüb دوکولوب 26a/01, bozulub بوزیلوب 30b/10.

-In /-Un fiilden fiil yapma eki:

görinür کورینور 56a/15, örtünüb ارتونوب 88a/01.

-Ur / -Ir fiilden fiil yapma eki:

arturur ارتورر 21b/07, pişirici پیشیرجی 50a/16.

5. Ğāyetü'l-Müntehā Fī-Tedbīri'l-Merzā'da 3 çeşit belirtme hali eki kullanıldığı tespit edilmiştir.

Metinde ağırlıklı olarak +(y)I (ى) şeklinde kullanılmıştır.

ağ ac+۱ اغاجی 19a/16

'I belirtme hali eki yabancı kökenli kelimelerde kullanılmıştır. Genellikle hemze ve altına esre koymak suretiyle kullanılmıştır.

cümle+۱ جملهء 59b/03

+n belirtme hali eki iyelik 3. şahıs eklerinden sonra gelir.

tedbīri+n تدبیرین 15b/04

ET'de şahıs ve işaret zamirleri üzerine gelmekte olan ek incelediğimiz eserde de bu kullanımını devam ettirmektedir.

bu+n۱ بونی 16a/14

6. Şimdiki zaman eki -(y)A yor(ur)'un kullanımına Ğāyetü'l-Müntehā Fī-Tedbīri'l-Merzā'da rastlanmamıştır.

7. İncelediğimiz eserde -(y)AcAK eki gelecek zaman eki olarak değil sıfat-fiil eki olarak 4 defa kullanılmıştır.

dök-ecek (şey'ler) دوکجک 25b/03, ol-acaqları اوله جقلى 12b/09.

8. İncelediğimiz eserde gereklilik kipi yapısı “-mağ / -mek gerek; -(y)a gerek” şeklinde kullanılmıştır.

devālarını ğ āyet dögüb saħķ itmek *gerekdir* (26a/03)

marīz hareket itmiş olmaya *gerek* 17a/04

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

9. Zamir kökenli şahıs eklerinden teklik 2. şahıs eki -sIn, -sUn şeklindedir. Ancak iki; örnekte -siñ, -suñ kullanımı mevcuttur.

id-ersiñ اولورسك 37a/06, ol-ursuñ اولورسك 17b/19.

10. Metinde iki tane isim-fiil (-mağ /-mek, -mA); altı tane sıfat-fiil (-Ur, -r, -ar ; -(y)An; -mAz; -dIk / -dUk; -mİş, -mUş; -acağ /-ecek); on tane zarf-fiil (-A; -dıkca / -dikce / -duğca; -dığ indan, -diginden / -duğ undan, -dügünden; -dıkda / -dikde; duğda; -(y)IncA, -(y)UncA; -ken; -mAdAn; -mağsız; -(y)U; -Ub) eki tespit edilmiştir.

11. Metinde isimden isim yapan 24, isimden fiil yapan 11, fiilden isim yapan 18, fiilden fiil yapan 12 yapım eki tespit edilmiştir.

12. Özellikle Farsça kökenli kelimelerde görülen tonsuzlaşma örnekleri (Genellikle Türkçenin ses düzenine uydurma gayreti vardır.) dikkat çekicidir.

pābūnec < Far. bābūnec 22b/03, ıortı < Far. durdī 23a/07, ıurp < Far. turb 10a/15, bārūt < Far. bārūd 26a/19, kükürt < Far. gūgird 27a/10.

13. Latince kökenli sözcüklerin önemli bir kısmının Türkçenin yapısal özelliklerine uydurulmaya çalışıldığı görülür.

ğıyaqu < Lat. guaiaco 35b/15, suşufenderyun < Lat. scolopendrium 23a/05, kemāderyus < Lat. chamaedrys 20b/07.

Yazım (İmlâ) Özellikleri

1. Tarihi metinlerde, kapalı e sesi barındırdığı düşünülen kelimelerin metnimizdeki görünümünde i sesi ağırlıktadır.

didi 05a/14, giçinür 78a/10, ide 65a/02.

2. ç ve p seslerini ifade etmek için (چ), (پ) yazımlarının yanı sıra (ج), (ب) işaretleri de kullanılmıştır.

üc 14a/08, üç 14a/09; avuc 35b/19, avuç 35b/19.

3. Damak n'sini ayırt etmek için (tamamında olmasa da) üç noktalı kef (ك) de kullanılmıştır.

4. Kalın sıradan ünlülerle kullanıldığında sad (ص) harfi ile yazılması beklenen bazı kelimelerin (س) harfi ile yazıldığı tespit edilmiştir.

sancu صنحو 23b/15, şancu صنحو 23b/19

Eklerde ise isimden fiil yapma eki +sa sadla yazılmıştır. İsimden isim yapma eki +sIz / +sUz metinde sadece bir kez sadla yazılmış diğer örneklerde hepsinde sinle yazılmıştır.

şuşamış صوصامش 67b/13, şuşuzlğı صوصوزليغي 67a/02

5. Türkçe kelimelerde özellikle ث, س, ص ve ت, د, ط harflerinin zaman zaman aynı kelimenin yazımında birbirlerinin yerine kullanıldıkları tespit edilmiştir.

şöbü ثوبو 65a/19, söbü سبو 73b/07

sancu صنحو 23b/15, şancu صنحو 23b/19

şarımsağ صرمساق 24a/03, şarımsağ صرمساق 20b/15

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

tar طار 38a/06, dar دآر 34b/08

tavuk طوق 10a/13, tavuđ طوق 61a/11

6. Arapça kökenli kelimelerde ā (uzun a) ünlüsünden sonra hemze geldiğinde bu hemze genellikle ye (ى) kürsüsü üzerine yazılmıştır.

cāy iz جائز 53b/04, dāy im دائم 12a/03, dāy ire دائره 17b/16.

Söz Varlığı

Klâsik Osmanlı Türkçesi dönemine ait tıbbi içerikli bir metin olan Ġāyetü'l-Müntehā Fî-Tedbîri'l-Merzā, o dönemin bilimsel eserlerinde kullanılan söz varlığının tespitinde önemli bir kaynak eser olacaktır. Özellikle, Klâsik Osmanlı Türkçesi dönemine ait incelenen eserlerin sayısının artması ve bu eserlerin çağdaşı eserlerle karşılaştırılmaları söz varlığı konusunda daha ayrıntılı bilgilere ulaşmamızı sağlayacaktır. Biz de bu bağlamda Ġāyetü'l-Müntehā Fî-Tedbîri'l-Merzā için hazırlanan dizinden elde edilen verileri bu makalede araştırmacıların dikkatine sunuyoruz.

Oluşturduğumuz dizinde, özel isimleri (kişi adları ve yer adları) ve bk. diyerek kelimenin doğru şekline göndermede bulunduğumuz madde başlarını dikkate almadan yaptığımız değerlendirmede madde başlarının dillere dağılımı ve yüzdesi şu şekilde tespit edilmiştir:

(Bir kelimenin köken olarak dolaylı yollardan Türkçeye girdiği tespit edilmişse, kelimenin Türkçeye aktarılmasına aracılık ettiğini düşündüğümüz dil esas alınmıştır. Örnek olarak : mıknatıs : < Ar. miğ nāḫīs < Yun. magnētēs kelimesinde kelime Arapça madde başı olarak değerlendirilmiştir. Kelimelerin kökenleri konusundaki bilgiler elimizdeki sözlüklerden temin edilmiştir.)

Dil Madde Başı Sayısı Yüzdesi

Arapça 1682% 58,12

Türkçe 920% 31,78

Farsça 204% 7,04

Yunanca 23% 0,79

Latince 13% 0,44

Fransızca 13% 0,44

İtalyanca 2% 0,06

Rumca 2% 0,06

Süryanice 1% 0,03

Bulgarca 1% 0,03

Çince 1% 0,03

Kökeni tespit edilemeyen 32% 1,10

Yukarıdaki madde başlarına göre hazırlanmış tablo incelendiğinde ister istemez metnin Arapça ağırlıklı yazıldığı aklı gelmektedir. Ancak Arapça madde başının bu kadar çok çıkmasının bazı sebepleri vardır. Yazar özellikle bitki adlarında kelimenin birden fazla ismi varsa bunları genellikle belirtir. Özellikle Batı kökenli kelimelerin önce Arapça karşılıklarını ifade etmeye çalışır. Ve en önemlisi metnin Arapçadan Türkçeye tercüme olması da bir hayli etkilidir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

“Türkçe çitlemik dirler mā’i yemişi olur ve yemişine ḥabbetü’l-ḥadrā dirler ve ḥabbü’l-buṭm daḥı dirler”²⁸

“ğ ıyaḡu didikleri aḡ aḡ ki palasentü dirler ve peyḡ amber aḡ acı daḥı dirler”²⁹

“zıbaḡ ki türbüd ma‘ deni dirler”³⁰

“kardusenṭu ki şevketü’l-mübāreke dirler”³¹

“kehrübā yaḡ ma dühn-i şerif dirler”³²

Genel dizindeki 3141 madde başında bitki, hastalık, organ ve cevher adlarının dağılımı ise şu şekildedir;

Bitki Adları : 374 Madde Başı

Hastalık Adları : 127 Madde Başı

Organ, Uzuv Adları : 47 Madde Başı

Cevher (taşlar ve asitler dahil) Adları : 105 Madde Başı

Ġāyetü’l-Müntehā Fī-Tedbiri’l-Merzā’da 920 olarak tespit edilen Türkçe madde başlarının 265 tanesini fiil kök veya gövdeleri, 655 tanesini ise isim kök veya gövdeleri oluşturmaktadır. Bu 655 isim kök veya gövdeli Türkçe madde başında bitki, hastalık, organ, alet ve hayvan adlarının dağılımı ise şu şekildedir;

Bitki Adları : 72 Madde Başı

Hastalık Adları : 25 Madde Başı

Organ, Uzuv Adları : 28 Madde Başı

Hayvan Adları : 31 Madde Başı

Alet Adları : 13 Madde Başı

SONUÇ

Ġāyetü’l-Müntehā Fī-Tedbiri’l-Merzā 18. yüzyılın başında Müderris Hasan Efendi tarafından Arapçadan Türkçeye tercüme edilmiş önemli bir eserdir. Bu eser, Batının tıp anlayışının ve Batılı hekimlerin Osmanlıda tanınması konusunda öncü eserlerden biri olmuştur.

Ġāyetü’l-Müntehā Fī-Tedbiri’l-Merzā, Klâsik Osmanlı Türkçesi döneminde kaleme alınmıştır. Bu dönemin önemli hususiyetlerinden biri olan kalıplaşmış imla geleneği eserde ağırlıktadır. Ancak bunun yanında kalıplaşmış imla geleneğinin dışına çıkarak ikili yazım örnekleri sergileyen kelime ve ekler de eserde mevcuttur.

Ġāyetü’l-Müntehā Fī-Tedbiri’l-Merzā’nın kelime hazinesinde Arapça kelimelerin çokluğu dikkati çeker. Ancak bunda eserin Arapçadan Türkçeye tercüme olması da etkilidir.

²⁸ Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, No. 3588, 28a/13-14.

²⁹ Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, No. 3588, 35b/15-16.

³⁰ Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, No. 3588, 53b/18.

³¹ Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, No. 3588, 35a/02.

³² Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, No. 3588, 75b/12.

KAYNAKÇA

- ADIVAR Adnan, **Osmanlı Türklerinde İlim**, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul 1991.
- AĞIRAKÇA Ahmet, “Osmanlı Tıbbının Kaynakları”, **Osmanlılarda Sağlık**, Biofarma Yay., İstanbul 2006, C. I, s. 133-165.
- ALTINAY Ahmed Refik, **Lâle Devri**, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yay., Ankara 1973.
- ATALAY Besim (haz.), **Divanü Lûgat-it-Türk (Dizin)**, C. IV. TDK Yay., Ankara 2006.
- AYDÜZ Salim, “Bilimsel Faaliyetler Açısından Lâle Devri”, **İstanbul Armağanı 4 (Lâle Devri)**, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yay., İstanbul 2000, s. 159-193.
- AYVERDİ İlhan, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Yay., İstanbul 2010.
- BANGUOĞLU Tahsin, **Türkçenin Grameri**, TDK Yay., Ankara 1995.
- Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, Matbaa-i Amire Yay İstanbul 1342, C. 3, s. 213.
- CLAUSON Sir Gerard, **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth- Century Turkish**, Oxford University Press, 1972.
- DEVELİ Hayati, **Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar**, TDK Yay., Ankara 1995.
- _____, **Osmanlı'nın Dili**, Kesit Yay., İstanbul 2009.
- _____, **XVIII. Yüzyıl İstanbul Hayatına Dair Risâle-i Garîbe**, Kitabevi Yay., İstanbul 2001.
- DEVELLİOĞLU Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 2000.
- DİNAR Talat, Müderris Hasan Efendi'nin “Gāyetü'l-Müntehā Fî-Tedbîri'l-Merzâ”sı, (Hastalıkların Tedavisinde En Son Nokta), (İnceleme, Metin, Dizinler), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli 2013.
- _____, “Tıbb-ı Cedîd Yazmaları Üzerine Bazı Tespitler”, **Turkish Studies -Volume 7/4, Fall 2012**, Ankara 2012, s. 1541-1546.
- DUMAN Musa, “Klasik Osmanlı Türkçesinde Konuşma Dili”, **Makaleler**, İstanbul 2008, s. 189-212.
- ERGİN Muharrem, **Türk Dilbilgisi**, Bayrak Yay., İstanbul 2000.
- İHSANOĞLU Ekmeleddin vd., **Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi**, C. 1, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yay İstanbul 2008.
- JOHNSON Francis, **Dictionary, Persian Arabic and English**, London 1852.
- KARTALLIOĞLU Yavuz, **Klasik Osmanlı Türkçesinde Eklerin Ses Düzeni (16, 17 ve 18. Yüzyıllar)**, TDK Yay., Ankara 2011.
- KORKMAZ Zeynep, “Türkiye Türkçesi”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar**, TDK Yay., C. I, Ankara 2005, s. 537-606.
- _____, **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, TDK Yay., Ankara 2003.
- MUTÇALI Serdar, **Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık Yay., İstanbul 2012.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

ÖZKAN Mustafa, **Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi**, Filiz Kitabevi Yay., İstanbul 2009.

REDHOUSE Sir James W., **Turkish and English Lexicon**, Çağrı Yay., İstanbul 2006.

STEİNGASS Francis, **A Comprehensive Persian-English Dictionary**, 1975.

_____, **Arabic-English Dictionary**, London 1884.

ŞEHSUVAROĞLU Bedi. N., **Eczacılık Tarihi Dersleri**, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1970.

TİETZE Andreas, **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati**, Simurg Yay., İstanbul 2002.

TİMURTAŞ Faruk Kadri, **Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl**, Enderun Yay., İstanbul 1994.

Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara 2005.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

